

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/2 2019 s. 983-1006, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ METİNLERİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME ÖLÇÜTLERİNİ KARŞILAMASI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Hatice DEMİR**

Özlem BAŞ***

Geliş Tarihi: Kasım, 2018

Kabul Tarihi: Nisan, 2019

Öz

Bu çalışmada ilkökul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde, eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin örneklere yer verilip verilmemesinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, çalışmada nitel yaklaşım olarak durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 26.12.2012 tarih ve 225 sayılı kararı ile 2013-2014 öğretim yılından başlayarak beş yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen ve ilkökulların 4. sınıflarında 2017-2018 öğretim yılında okutulan Doku Yayınlarının 4. sınıf Türkçe kitabı oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde, araştırma deseni çerçevesinde tabakalı amaçlı örnekleme yoluna gidilmiştir. Verilerin analizinde ise betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Bu doğrultuda eleştirel düşünme ölçütleri kategoriler olarak ele alınmış, bu kategorileri açıklayıcı kodlar geliştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, incelenen ders kitabının temalarından seçilen metinlerde, eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin genel olarak açıklık, önem/alaka ve derinlik/genişlik ölçütleri ile ilgili örneklere yer verildiği buna karşın doğruluk, yeterlilik ve kesinlik ölçütlerine ilişkin örneklere ise kısmen yer verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Düşünme, eleştirel düşünme, eleştirel düşünme ölçütleri, metin, ders kitabı.

QUALITATIVE RESEARCH ON WHETHER OR NOT THE TEXTS IN TURKISH COURSE BOOKS MEET THE CRITERIA FOR CRITICAL THINKING

Abstract

This study aims to determine whether the examples of critical thinking criteria are included in the texts in 4th grade Turkish course books. Thus, the study employs case study as a qualitative approach. Turkish course book for 4th graders published by Doku Publication and taught to 4th graders for five years beginning with the 2017-2018 academic year with reference to the decision made by the Board of education of the Ministry of National Education in 26.12 2012 with decision number 225 was used as the source of data collection. The sample was chosen through stratified purposeful sampling. The data were analysed by using descriptive analysis approach. In

* Bu çalışma 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde [INCSOS 2018] Özbekistan/ Buhara'da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Doktora Öğrencisi; Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, htc_smsk_24@hotmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi; Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, ozlembas@hacettepe.edu.tr

line with the research purpose, criteria for critical thinking were considered as categories, and explanatory codes were developed for the categories. Accordingly, as a result of the research, it was found that the texts selected from the themes of the textbook examined included examples related to clarity, importance/ relevance and depth/ width criteria in terms of the criteria of critical thinking.

Keywords: Thinking, critical thinking, criteria for critical thinking, texts, course book.

Giriş

Düşünme, insanın doğuşu ile başlayan, sonraki süreçte doğrudan veya dolaylı olarak geliştirilebilen insana özgü bir niteliktir. Düşünme, insanlar için nefes almak kadar doğal bir eylemdir. İnsanlar evde, dışarıda, okulda ya da iş yerinde sürekli bir düşünme durumundadırlar. İnsanoğlu, bu düşünebilme özelliğinden dolayı diğer canlılardan farklı olarak kendisi hakkında düşünmeye başlamış ve varoluşunun anlamını ve nedenini fark edebilmiştir. Böylece kendi geleceğini belirleme imkânı bulmuştur.

İnsana özgü bir nitelik olan düşünmeyi açıklayabilmek için önce insanın geçmişinin incelenmesi gerekir. Şahin (2009)'e göre “İnsan nedir?” sorusunun cevaplanması düşünmeyi de açıklamaya yardımcı olacaktır. Ona göre, doğada kalıcı olmak için her bir varlık biyolojik yapıları gereği açlığını, susuzluğunu gidermek, üremek, doğanın ve diğer yaratıkların neden olduğu tehlikelere karşı fiziksel güvenliğini sağlamak zorundadır. Bu açıdan ele alındığında insan diğer varlıklardan çok da ayrıcalıklı değildir. Çünkü insan, diğer varlıklar gibi biyolojiktir. Biyolojik bir varlık olan insan, temel fiziksel ihtiyaçlarını gidermek ve hayatını devam ettirebilmek durumuyla karşı karşıya kaldığında düşünme eylemini gerçekleştirmeye başlamıştır. Diğer hayvanlardan farklı olarak önceden tasarlayarak alet üretmiş ve bu ürettiği aletleri işlevine uygun bir şekilde kullanmıştır. İnsan türünün ilk üyesi olan Homo habilis'ten günümüze düşünme, yaklaşık iki milyon yıl öncesine dayanan sürekli bir gelişim göstermiştir. İnsan, önceleri tek tek, birbirinden bağımsız yaşarken zamanla fiziksel ihtiyaçlarını daha kolay bir şekilde giderebilmek için bir grubun üyesi olmuş, bir arada yaşamının gerektirdiği kural ve gelenekleri öğrenme sürecinde de sosyalleşmiştir. Sosyalleşen insan, içinde yaşadığı toplumun değerlerini, normlarını, gelenek ve göreneklerini benimseyerek kültürel bir varlık hâline gelmiştir. İnsanın geçirdiği bu süreçle paralel olarak Ertürk (1986) de insanı, bio-kültürel, sosyal bir varlık olarak tanımlamaktadır.

Bio-kültürel, sosyal bir varlık olan insanın en önemli özelliklerinden biri olan düşünme, tarih boyunca merak edilen ve üzerinde durulan bir konu olmuştur. Sokrates, Plato ve Aristo gibi birçok bilim insanı düşünme üzerine çeşitli araştırmalar yapmış ve düşünmeyi tanımlamaya çalışmıştır. Gündoğdu'ya (2009) göre düşünme Aristo'nun işaret ettiği gibi, insan olmak bakımından insanı insan yapan en temel özelliktir. İnsan, kendini gerçekleştirmek için

düşünmenin sadece niceliğini artırmaya değil aynı zamanda niteliğini de geliştirmeye, düşünme süreçlerinde yanlıştan kaçınmaya ve dosdoğru düşünmeye karşı duyarlı olmalıdır. Bu ise, ancak düşünme üzerine düşünmekle, bir üst düşünme ile mümkün olabilir. En genel tanımı ile düşünme; bir konuyla ilgili bilgileri, kavramları inceleme, karşılaştırma ve aralarında ilişkiler kurarak bir sonuca ya da karara varma etkinliğidir (Beyer, 1988; Özden, 2000; Presseisen, 1985; Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Diğer bir ifade ile düşünme, problem çözme ve karar vermeye dayanan çok yönlü ve zihinsel bir süreçtir.

Düşünme tür ve becerileri üzerine yapılmış çalışma ve sınıflandırmalara bakıldığında, araştırmacıların tek bir noktada uzlaştıklarını söylemek mümkün değildir. Presseisen (1985), düşünme becerilerini temel işlemler, problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme olmak üzere aşamalı bir biçimde ele almaktadır. Üstünoğlu (2006) ise, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, analitik düşünme, yansıtıcı düşünme ve problem çözme becerisini üst düzey düşünme becerisi olarak değerlendirmiştir. Onun bu değerlendirmesiyle benzer olarak Ay (2006)'a göre, üst düzey düşünme becerileri içerisinde, özellikle eleştirel ve yaratıcı düşünme üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda eleştirel düşünme boyutunu ayrıntılı bir şekilde ele alıp açıklamak daha yararlı olacaktır.

Türkçe sözlükte eleştirmek kelimesi, “bir düşünceyi, bir eseri, bir yargıyı inceleyerek doğruluk veya yanlışlığını ortaya çıkarmak ve gerçek değerini belirtmek, tenkit etmek” şeklinde tanımlanmaktadır. Eleştirel kelimesi ise “eleştiri niteliği taşıyan” anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2011, s. 786-787). Eleştirel düşünme ise, Gürkaynak vd. (2008)'ne göre, bireylerin amaçlı olarak yaptıkları, önyargıların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınıandığı, değerlendirildiği, yargılandığı ve farklı yönlerinin, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı ve sonucunda belirli fikirlere, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimidir.

Eleştirel düşünme, son yıllarda felsefeden eğitime birçok alanda bilim adamlarının çalıştığı, incelediği, üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Gündoğdu'ya (2009) göre, “eleştirel düşünme, günümüzde felsefe, eğitim, psikoloji gibi araştırma alanları içinde görülmektedir. Felsefe, düşünmenin yasalarına dikkat çekerken, psikoloji eğitimde düşünme becerilerinin nasıl öğretilbileceğiyle ilgilenmektedir. Dolayısıyla her disiplin ve araştırmacı kendi ilgi alanını merkeze aldığından birbirinden farklı eleştirel düşünme tanımları ortaya çıkmaktadır” (s. 60).

Chance (1986), eleştirel düşünmeyi olguları analiz etme, düşünce üretme ve onu örgütleme, görüşleri savunma, karşılaştırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirme ve problem çözme becerilerinin bir bütünü olarak tanımlamaktadır. Ona göre eleştirel düşünme, kişinin düşünce sistemindeki yapıları usta bir şekilde yöneterek ve bu

yapılara bir takım ölçütler getirerek düşünme yönteminin kalitesini artırdığı bir süreçtir. Gündoğdu'ya (2009) göre ise eleştirel düşünme, herhangi bir konu, olgu ve fikir üzerinde açıklık-seçiklik, tutarlılık, mantıklılık, şüphecilik ve doğru akıl yürütme gibi bazı ölçüt ve yöntemleri esas alan, kendi düşünme sürecini sürekli denetim altında tutan, değişmeye ve kendi kendini düzeltmeye açık olan bir düşünmedir. Chance ve Gündoğdu eleştirel düşünmeyi bu şekilde tanımlarken Aybek (2007), bireylerin etkileştiği ortamlardan bilgiyi edinme, kullanma ve bilgiyi kullanarak problem çözme ile geliştirilmesi istenen bilişsel ve duyuşsal bir özellik olarak tanımlamaktadır. Ona göre öğrenci merkezli yaklaşımlar ve çağdaş yaklaşımlar, eleştirel düşünmeyi insanların temel özelliklerinden birisi olarak vurgulamaktadır.

Cüceloğlu'na (1993) göre eleştirel düşünme, kendi düşünce süreçlerimizin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutarak, öğrendiklerimizi uygulayarak, kendimizi ve çevremizde yer alan olayları anlayabilmeyi amaç edinen aktif ve organize bir zihinsel süreçtir. MEB'e (2004) göre ise, "eleştirel düşünme; kuşku temelli sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma, karar verme becerisidir. Sebep-sonuç ilişkilerini bulma, ayrıntılarda benzerlik ve farklılıkları yakalama, sıralama yapma, verilen bilgilerin kabul edilebilirliğini, geçerliliğini belirleme, analiz etme, değerlendirme, anlamlandırma, çıkarımda bulunma alt becerilerini içerir" (s. 734).

Paul ve Elder (2008), eleştirel düşünme ile ilgili olarak, edinilen bilgilerin etkin bir biçimde değerlendirilmesi açısından, özellikle bilgi akışının hızlı, bilgi kaynaklarının fazla ve bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu bir çağda çok önemli bir beceri olduğunu dile getirmektedir. Gittikçe karmaşıklaşan ve değişerek çoğalan bilginin önemli bir güç hâline geldiği günümüzde, eleştirel düşünen bireylere olan gereksinim hızla artmaktadır. İş dünyasının temsilcileri, politikacılar ve eğitimciler, ekonomik rekabetin arttığı küreselleşen bir dünyada, demokratik hak ve sorumluluklarını özgürce yaşayabilecek yurttaşların en çok gereksinim duydukları becerilerden biri olarak eleştirel düşünmeyi belirtmektedirler. Eleştirel düşünen bireylere olan ihtiyacın giderek artması, eleştirel düşünmenin insanlara nasıl kazandırılması gerektiği sorusunun önemini gözler önüne sermektedir.

Eleştirel düşünme becerisi öğretimine ilişkin ilk ciddi çalışmalar, eleştirel düşünme tanımının ilk ortaya atıldığı 1960'larda başlamıştır. Bu çalışmalar genellikle yazılı anlatımların yargılanarak değerlendirilmesine yöneliktir (Kazancı, 1989). Eleştirel düşünme öğretimi ilk defa 1960'lı yıllarda Perry tarafından ortaya konmuş, daha sonra Paul ve arkadaşları tarafından 1980'li yıllarda modelleştirilmiştir (Özden, 2000). Türkiye'de ise eleştirel düşünme öğretimi çalışmaları ilk olarak 1989 yılında Kazancı ve 1993 yılında Cüceloğlu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Eleştirel düşünmeyi geliştirmek için yapılan tartışmalar ve yürütülen programlar incelendiğinde eleştirel düşünme öğretiminde dört temel yaklaşım olduğu görülmektedir. Vural ve Kutlu (2004), bu yaklaşımları şu şekilde açıklamıştır:

- 1. Konu Tabanlı Eğitim Yaklaşımı:** Bu yaklaşım, öğretilmesi planlanan içerik birimi ile birlikte eleştirel düşünmenin öğretilmesini öngörmektedir. Bu yaklaşımda eleştirel düşünmenin ilkeleri ve kuralları açık bir şekilde, içerik birimine paralel olarak öğrencilere verilmektedir.
- 2. Konuya Entegre Etme Yaklaşımı:** Bu yaklaşım birinci yaklaşıma benzemekle birlikte, içerik birimi ve eleştirel düşünme ilke ve kurallarını bütünleştirmeyi önermektedir. Ancak bu kurallar ve ilkeler açık bir şekilde verilmemektedir.
- 3. Genel Yaklaşım:** Konu tabanlı öğretimden tamamen farklı biçimde yapılandırılmıştır. Eleştirel düşünme becerileri okulda verilen ders içerikleri dışında bir içerik temel alınarak geliştirilen beceri temelli program niteliğindedir.
- 4. Karma Yaklaşım:** Bu yaklaşım, hem konu tabanlı yaklaşım hem de genel yaklaşımın birlikte kullanılmasını öngörmektedir (s. 192, 193).

Eleştirel düşünme öğretimi sonrasında bu beceriyi kazanmış bireylerin davranışları elbette, bu beceriyi kazanmamış bireylere göre farklılık gösterecektir. Eleştirel düşünme, birçok zihinsel etkinliği içeren çok yönlü bir süreçtir. Eleştirel düşünen bir birey karşılaştığı problemlere gerçekçi çözümler üretir, yeni fikirlere açıktır, olaylara ve kişilere farklı açılardan bakması gerektiğini bilir, başkalarının fikirlerine saygı duyar, paylaşımcıdır, kendisiyle ve toplumla barışıktır. Bireylerin bu becerileri kazanmaları, yaşamları boyunca karşılaştıkları problemlere sağlıklı çözümler üretme konusunda yardımcı olacaktır. Çünkü eleştirel düşünme; problem çözme, yaratıcı düşünme, analiz etme, karar verme gibi birçok önemli becerinin kullanılmasını sağlayan zihinsel bir süreçtir. Halpern (1996), bu konu ile ilgili olarak zihinsel birtakım işlemlerin yanı sıra eleştirel düşünen kişilerin plan yaparak düşünme ve çalışma, esneklik, değişime açıklık ve farkındalık gibi bazı tutumlara da sahip oldukları belirtmekte ve bu tutumların eleştirel düşünmenin gereklilikleri arasında yer aldığını vurgulamaktadır.

Düşünme, eleştirel düşünme ve eleştirel düşünmenin öğretimi kavramları incelendiğinde değinilmesi gereken bir başka konu da eğitim programlarıdır. Bu kavramların eğitim programlarındaki yeri, bu kavramlara ve dolayısıyla yukarıda belirtilen özelliklere sahip bireylerin yetiştirilmelerine verilen önemi anlama açısından önemlidir. Seferoğlu ve Akbıyık'a (2006) göre günümüzde eğitimin en önemli amacı, değişik koşullara uyum sağlayabilecek, esnek ve açık düşünebilecek bireyler yetiştirmektir. Sahip olduğumuz varsayımlar, genellemeler, önyargılar, kalıp düşünceler dünyayı algılayışımızı ve davranışlarımızı etkilemektedir. Aybek (2007) de, düşünmenin en gelişmiş ve en ileri biçiminin eleştirel düşünme olduğunu belirtmekte ve eğitimin yukarıda bahsedilen bu amacına uygun olarak, eleştirel düşünen, akli ve bilimsel süreci benimseyen, sorgulayan, çağdaş vatandaşların yetiştirilmesini sağlayacak, eğitim programlarına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Değişen eğitim sistemi ile birlikte yeniden oluşturulan eğitim programları, öğrencinin merkezde olduğu ve öğrenme işini bir rehber konumunda olan öğretmenin yardımlarıyla başardığı bir eylem hâline dönüştürmüştür. Bu şekilde düzenlenen öğretim programları ve değişen öğretmen rolü yapılan yeniliğin uygulanabilirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Çoklu zekâ kuramı, yapılandırıcı yaklaşım ve beceri temelli oluşturulan öğretim programlarının kazandırması gereken temel beceriler arasında yer alan eleştirel düşünme becerisinin geliştirilebilmesinde ilköğretim programı, program uygulayıcısı olan öğretmenler, temel kaynak olarak kullanılan ders kitapları ve bu ders kitaplarında yer verilen metinler çok önemli bir etkidir. Düşünme becerilerine özellikle de eleştirel düşünme becerisine verilen önemin artması içinde bulunduğumuz yüzyılda bir zorunluluk olmuştur. Tüm derslerin bu becerilere özellikle de eleştirel düşünmeye önem verir hâle geldiği görülmektedir. Millî eğitimin genel amaçları arasında yer alan eleştirel düşünme becerisi Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi dersi öğretim programları başta olmak üzere tüm öğretim programlarının da genel amaçları arasında yer almaktadır. Ayrıca ilköğretim ikinci kademedeki seçmeli dersler arasında “Düşünme Eğitimi” dersi de yer almaktadır.

Ders kitapları, öğretim programlarında yer alan konulara ait bilgileri planlı bir şekilde sunan, düzenli bir şekilde açıklayan, öğrenciyi dersin hedefleri doğrultusunda yönlendiren, eğitim sürecinin vazgeçilmez araçları olan tamamlayıcı öğretim materyalleridir (Ünsal ve Güneş, 2002). Ders kitabı eğitim sistemim temel girdilerinden biri olan programın işleyişinde rol almak üzere eğitim sistemine girer. Eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlayan yeni eğitim programına uygun olarak, kitapların da eleştirel düşünme ölçütleri doğrultusunda hazırlanmasının kitabın uygunluğunu ve kalitesini artıracığı düşünülmektedir. Türk eğitim sisteminde temel kaynak olan ders kitabı, öğretmenden sonra en önemli araç konumundadır. Bu sebeple hedeflenen kazanımlara ulaşmada ders kitaplarındaki metinlerin niteliği ve öğrenme öğretme sürecinde nasıl kullanıldığı son derece önemlidir. Çünkü eğitim, büyük oranda ders kitaplarında yer alan metinler merkezinde gerçekleştirilmektedir. Metinler, eğitimin vazgeçilmezi olan ders kitaplarında öğretmenlerin en çok kullandığı materyallerdir. Bu nedenle, ders kitaplarında bulunan metinler nitelikli olmalı ve eleştirel, yaratıcı vs. düşünme becerilerini geliştirmeye uygun olmalıdır. Bunu sağlamak için ise, ders kitaplarının sık sık denetim altında olması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Ders kitaplarını en çok kullanan ve ders kitaplarında bulunan metinlerin bu becerilere uygun olup olmadığını belirleyecek en uygun kişi ise o ders kitaplarını kullanan öğretmenlerdir.

Ülkemizde 2005 yılında eğitim sistemimizde köklü bir değişikliğe başvurulmuş ve yıllardan beri uygulanan geleneksel eğitim anlayışı yerine çağdaş eğitim anlayışına geçilmiştir.

Bu değişim tabii ki bütün dersleri etkilediği gibi ilkökulda gerek anadil öğretiminde gerekse diğer ifade ve beceri derslerinin öğretiminde oldukça önemli bir yere sahip olan Türkçe dersini de etkilemiştir. Millî Eğitim Bakanlığı, Türkçe dersinin önemini programın giriş kısmında, “Günümüzde Türkçe öğretimi; sadece dinleme, konuşma, okuma, yazma, görsel okuma ve görsel sunu ile ilgili temel becerilerin geliştirilmesi değil; aynı zamanda metinler arası düşünme, anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, analiz-sentez yapma ve değerlendirme gibi zihinsel becerileri de geliştirme olarak anlaşılmaktadır. Böylece, Türkçe dersi öğretiminde öğrencilerin zihinsel becerilerini geliştirme de ön plana çıkmaktadır.” şeklinde açıklamaktadır (MEB, 2004). Bu öneminden dolayı ilkökul programında Türkçe derslerine diğer derslere göre daha fazla süre ayrılmıştır. Yukarıda yer verilen bu ifadelerden hareketle, öğrencilere eleştirel düşünme becerilerinin en iyi kazandırılacağı derslerin başında Türkçe dersinin geldiği düşünülmektedir. Bunun temel nedeni ise eğitim sistemimiz içindeki dersler incelendiğinde eleştirel düşünmeye en müsait olan ve bunu da ders içerikleriyle ve etkinlikleriyle yapmaya en çok yer ayıran dersin Türkçe dersi olmasıdır.

Türkçe, matematik, sosyal bilgiler, hayat bilgisi ders kitapları başta olmak üzere tüm ders kitaplarında metinler yer almaktadır. Ancak MEB (2004)’ün Türkçe dersi ile ilgili yukarıda yer alan ifadeleri, Türkçe dersinin eleştirel düşünme açısından ne kadar önemli bir ders olduğunu gözler önüne sermektedir. Tüm bu nedenlerle yapılan bu çalışmada Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşünmeye uygunluğu ve eleştirel düşünme ölçütlerini karşılama düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Türkçe ders kitabının sınıf düzeyi olarak ise dördüncü sınıf seçilmiştir. Bunun nedeni eleştirel düşünmenin gereği olan üst düşünme becerisinin dördüncü sınıfla birlikte kazanılmaya başlanması ve dördüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki metinleri bu açıdan ele alıp inceleyen çalışmaların yetersizliğidir.

Araştırmada Türkçe ders kitabındaki metinlerin eleştirel düşünme ölçütlerini karşılama düzeyi inceleneceğinden öncelikle eleştirel düşünme ölçütlerinin neler olduğunu açıklamak daha yararlı olacaktır. İlgili literatür incelendiğinde eleştirel düşünme ile ilgili birçok evrensel ölçütün olduğu görülür. Gerçek anlamda eleştirel düşünebilmek bu ölçütlere hâkim olmayı gerektirir. Paul ve Elder (2008), eleştirel düşünme ölçütleri olarak açıklık, doğruluk, netlik, ilgililik, derinlik, genişlik ve mantık ölçütlerini belirlemişlerdir. Kaplan Sayı ve Tahtabaş (2014) ise eleştirel düşünme ölçütleri olarak açıklık, doğruluk, kesinlik, uygunluk, derinlik, genişlik, mantıklılık, önemlilik ve adillik ölçütlerini belirlemişlerdir.

Nosich (2012) ise eleştirel düşünme ölçütleri olarak açıklık, doğruluk, önem/alaka, yeterlilik, derinlik/genişlik ve kesinlik ölçütlerini kullanmıştır. Bu çalışmada da eleştirel düşünme ölçütleri olarak Nosich (2012)’in eleştirel düşünme ölçütleri kullanılmıştır. Bunun

nedeni ise bu ölçütlerin yukarıda söz edilen araştırmacıların belirlediği ölçütleri de kapsamıdır.

Açıklık ölçütü, konu ve kavramların açık bir şekilde yazılmasını, kolaylıkla anlaşılmasını, yanlış anlaşılma ihtimali taşımamasını, örneklerle somut hâle getirilmesini, hedef kitleye uygun bir dille anlatılmasını ifade etmektedir. Doğruluk ölçütü ile verilen bilgilerin doğru olması, bilgilerin doğru bir sıra hâlinde verilmesi, bilgilerin deney ve gözlemlerle desteklenmesi, sebep sonuç ilişkilerinin tutarlı olması, verilen bilgilerin güvenilir kaynaklara dayandırılması kastedilmektedir. Önem/alaka ölçütü kısaca, bir ifade, bilgi ya da düşüncenin insanların günlük yaşamları için gerekli olması gerektiğini ifade eder. Yeterlilik ölçütü ile bilgi, düşünce ve ifadelerin amaca ulaştıracak kadar yeterli olması ve bunlar üzerinde yeterince düşünülmesi gerektiği anlatılır. Derinlik ölçütü, bir ifadenin, bilginin ya da düşüncenin altında yatan nedenlerin en ince ayrıntısında kadar açıklanması, farkı bakış açılarına yer verilmesidir. Son olarak kesinlik ölçütü ise kısaca, bir ifadenin hatasız olmasını ifade eder.

Yapılan bu araştırmada “İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde, eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin örnekler nelerdir?” temel problemi göz önüne alınarak aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

- 1) İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde *açıklık* ölçütüne ilişkin örnekler nelerdir?
- 2) İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde *doğruluk* ölçütüne ilişkin örnekler nelerdir?
- 3) İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde *önem / alaka* ölçütüne ilişkin örnekler nelerdir?
- 4) İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde *yeterlilik* ölçütüne ilişkin örnekler nelerdir?
- 5) İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde *derinlik/ genişlik* ölçütüne ilişkin örnekler nelerdir?
- 6) İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde *kesinlik* ölçütüne ilişkin örnekler nelerdir?

Yöntem

Bu araştırmada dördüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin örneklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, nitel yaklaşımın desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Nitel çalışmalar, verilen bir durumu aydınlatmak,

standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarmak için yürütülür. Bu tür araştırmalarda asıl amaç incelenen durumu etraflıca tanımlamak ve açıklamaktır. Bu araştırmada veriler, doküman incelemesi yöntemi ve görüşme kullanılarak toplanmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.187). Bu yöntemin başarılı olması için araştırmacının araştırma yapacağı belgeleri yakından tanınması ve bunlardan nasıl yararlanacağını bilmesi gerekmektedir (Karasar, 2007, s. 79). Verilerin analizinde ise betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Çünkü betimsel analiz verilerin araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu temalara göre organize edilmesine ve görüşmede kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak sunulmasına imkân vermektedir. Ayrıca bu yaklaşım, elde edilen bulguları düzenlemiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmak amacıyla kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 239).

Veri Kaynağı

Bu çalışmanın veri kaynağını Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 26.12.2012 tarih ve 225 sayılı kararı ile 2013 - 2014 öğretim yılından başlayarak 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen ve ilkokulların 4. sınıflarında 2017–2018 öğretim yılında okutulan Doku Yayınları'nın 4. sınıf Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Bu kitabın örneklem olarak seçilme nedeni Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2017-2018 öğretim yılı için tek 4. sınıf Türkçe ders kitabı olarak belirlenmiş olmasıdır. Araştırmacı, MEB ya da diğer yayınevlerinden yayınlanan başka bir 4. sınıf Türkçe ders kitabı olup olmadığını araştırmak istemiş bu amaçla MEB'in resmî internet adresine ve diğer ilgili internet adreslerine bakmıştır. Son olarak görev yapmakta olduğu ilkokuldaki sınıf öğretmenlerine sormuş ve Doku Yayınevi dışında başka bir 4. sınıf Türkçe ders kitabı olmadığından emin olmuştur. Örneklem seçiminde, araştırma deseni çerçevesinde tabakalı amaçlı örnekleme yoluna gidilerek amaca yönelik daha fazla ve detaylı veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Tabakalı amaçlı örnekleme, ilgilenilen belli alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalar yapabilmek için bu alt gruplardan oluşturulur (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2012, s. 86).

Araştırmanın verileri Doku Yayınları 4. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan okuma metinlerinden toplanmıştır. Kitapta sekiz temadan toplam 48 metin bulunmaktadır. Bu 48 metnin 17'si bilgilendirici, 18'i öyküleyici ve 13'ü şiir metin türündedir. Her bir temadaki metin sayısına bakıldığında üç adet okuma metni, bir adet dinleme metni ve iki adet serbest metin olmak üzere toplam altı metin yer almaktadır. Ders kitabındaki metinler analiz edilmeden önce hangi metinlerin inceleneceğine karar verilmiştir. Öğrencilerin ders kitaplarında yer almayıp

sadece öğretmen kılavuz kitabında yer aldığı için araştırmada incelenecek olan metinlere dinleme metinleri dahil edilmemiştir. Ayrıca öğrencilerin ders kitaplarında yer almasına rağmen bir düşünceden ziyade duygu aktarımı olan şiir türündeki metinler de incelenecek metinler arasında yer almamaktadır. Bu doğrultuda öğrenci ders kitabında yer alan 30 metin incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Metinler analiz edilirken her bir metin parçalara ayrılmış ve Nosich'in (2012) yukarıda belirtilen *açıklık, doğruluk, önem/alaka, yeterlilik, derinlik/genişlik, kesinlik* eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin örnekler olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırmacı, hangi metinde hangi eleştirel düşünme ölçütlerinin örneklendirildiğini daha detaylı incelemek adına eleştirel düşünme ölçütlerinden her birini (*açıklık, doğruluk, önem/alaka, yeterlilik, derinlik/genişlik ve kesinlik*) birer **kategori** olarak kabul etmiş ve her bir kategori için o kategori ile ilişkili olması beklenen **kodlar** geliştirmiştir. Kategori ile ilişkili olması beklenen kodların çoğunluğunu barındırması durumunda metnin o kategoriyi örneklendirdiği kabul edilmiş ve bu doğrultuda yorumlar yapılmıştır. Metinlerden yola çıkarak da hangi temanın hangi eleştirel düşünme ölçütlerini örneklendirdiği yorumlanmış ve böylece ders kitabının geneli hakkında bir yargıya varılması sağlanmıştır. Metinlerin analizi için belirlenen altı kategori doğrultusunda her kategori için seçilen metinler baştan okunmuştur. Bu nedenle kodların analiz edilmesi için metinler altı kez üst üste okunmuştur.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla bu metinler araştırmacı ve bir konu alanı uzmanı tarafından paralel olarak okunmuş ve eş zamanlı analiz edilmiştir. Bu aşamadan sonra veriler düzenlenmiş, temalara göre gruplanmıştır. Son olarak, elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmada inandırıcılık sağlamak amacıyla derinlik odaklı veri toplama stratejisi, aktarılabilirlik sağlamak amacıyla ayrıntılı betimleme stratejisi, tutarlılık sağlamak amaçlı iki araştırmacı tarafından tutarlılık incelemesi ve teyit edilebilirliği sağlamak için araştırma raporunun yazarlar tarafından teyit edilmesi sağlanmıştır. Nitel araştırmada etik unsurlardan biri de verilere sadık kalmadır. Bu nedenle araştırmacılar metinlerle ilgili verilere sadık kalma ilkesini gerçekleştirebilmek adına araştırma raporunu kitabın yazarlarıyla paylaşarak görüşme yapma yoluna gitmişlerdir.

Bulgular ve Sonuçlar

Aşağıda bulgular sunulurken öncelikle, 4. Sınıf Doku Yayınları Türkçe ders kitabında yer alan öyküleyici ve bilgilendirici metinlerden oluşan toplam 30 okuma metninin, Nosich'in (2012) belirlemiş olduğu *açıklık, doğruluk, önem/alaka, yeterlilik, derinlik/genişlik ve kesinlik*

ölçütlerini genel olarak örneklendirip örneklemediğine bakılmış daha sonra ise her bir eleştirel düşünme ölçütü ayrı ayrı ele alınıp incelenmiş ve metinlerden somut örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: 4. Sınıf Doku Yayınları Türkçe Ders Kitabı'ndaki İncelenen Metinler ve Eleştirel Düşünme Ölçütleri

TEMA ADI	METNİN ADI	ELEŞTİREL DÜŞÜNME ÖLÇÜTLERİ					
		Açıklık	Doğruluk	Önem/Alaka	Yeterlilik	Derinlik/Genişlik	Keskinlik
1. TEMA BİREY VE TOPLUM	Paylaşmayı Öğrenen Sincap	X	X	X	X	X	X
	Trafikte Nasıl Güvende Olabiliriz?	X	X	X	X	X	X
	Beden Dilimiz	X	X	X	X	X	X
2. TEMA ATATÜRK	Cumhuriyetin Bekçilerine		X	X	X	X	X
	Atatürk'ün Çocukluğu		X	X	X	X	X
	Umudunu Yitirmeyen Tek İnsan	X	X	X		X	
3. TEMA SAĞLIK VE ÇEVRE	Babanne ve Ihlamur Ağacı	X	X	X	X	X	X
	Temizlik Kurallarına Dikkat Edelim	X	X	X	X	X	
	İp Bacaklı Uzaylı Çocuk	X		X	X	X	
	Meyvenizi Yemeden Önce Yıkadınız Mı?	X	X	X	X	X	X
	Gökyüzündeki Dost	X		X		X	
4. TEMA OYUN VE SPOR	Buz Pateni	X	X	X	X	X	X
	En Büyük Takım Bizim Takım	X		X		X	
	İzcilik	X	X	X	X	X	
	Oyuncakların Öfkesi	X		X	X	X	
	Bisiklet	X	X	X	X	X	X
5. TEMA ÜRETİM, TÜKETİM VE VERİMLİLİK	Tutumsuz'un Öyküsü	X		X	X	X	
	Şekerci Güzeli	X		X		X	
	Sihirli Çoraplar	X		X		X	
6. TEMA GÜZEL ÜLKEM TÜRKİYE	İstanbul Dünyam	X	X	X		X	
	Yedi Göller Milli Parkı	X	X	X	X	X	X
	Anadolu'nun Tarih Hazinesi	X	X	X	X	X	
	Ayşegül			X	X	X	
7. TEMA DEĞERLERİMİZ	Ölümsüzleşen Bahçe	X	X	X	X	X	X
	Dünyayı Güldüren Adam	X	X	X	X	X	
	Ulusal Bayramlar	X	X	X	X	X	X
8. TEMA GÜZEL SANATLAR	Kışın Fotoğraf Çekerken	X	X	X	X	X	
	En Yararlı İş Hangisi?	X	X	X	X	X	
	Müzik Yeryüzüne Nasıl Geldi?	X		X		X	
	Pablo Picasso ve "4" Rakamı	X		X		X	

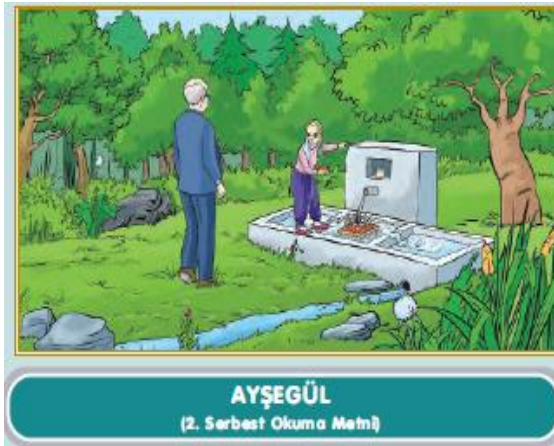
Yukarıda verilen Tablo 1 incelendiğinde, 4. Sınıf Doku Yayınları Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin genel olarak açıklık, önem/alaka ve derinlik /genişlik ölçütlerine ilişkin örnekler sunduğu göze çarpmaktadır. Eleştirel düşünme ölçütleri ayrı ayrı ele alındığında ise aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Açıklık

Araştırmanın verileri analiz edilirken **açıklık** eleştirel ölçütü bir kategori olarak kabul edilmiş, bu kategori ile ilişkili olması beklenen **kodlar** belirlenmiştir. Bu kodlar; düşüncenin kolaylıkla anlaşılabilir olması, düşüncenin yanlış anlaşılma ihtimali taşımaması, düşüncenin vermek istenen anlamı açık bir şekilde ifade edebilmesi, düşüncenin gerektiğinde ayrıntıya girip açıklanması, düşüncenin örneklerle desteklenmesi, düşüncenin görsellerle somut hâle getirilmesi ve düşünce dilinin açık, anlaşılabilir ve sade olması şeklinde belirlenmiştir. **Açıklık** kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodları barındırması durumunda metnin **açıklık** kategorisine ilişkin örnekler sunduğu kabul edilmiş, metinlerden yola çıkarak hangi temanın **açıklık** eleştirel düşünme ölçütünü örneklendirdiği yorumlanmıştır. Sonrasında ise **açıklık** ölçütü ile ilgili ders kitabından örnek verilmiştir.

Ders kitabındaki temalar **açıklık** eleştirel ölçütü açısından incelendiğinde, ikinci tema olan Atatürk teması dışındaki diğer temaların açıklık ölçütüne ilişkin örnekler verdiği görülmektedir. Aşağıda **açıklık** ölçütü ile ilgili ders kitabından bir örnek verilmiştir.

4. sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin tamamında 4. sınıf öğrencilerinin anlayabileceği şekilde açık, sade ve kolaylıkla anlaşılabilir bir dil kullanılarak yazılmıştır. Buradan hareketle hitap ettiği kitleye yani 4. sınıf düzeyine uygun bir dille yazıldığı söylenebilir. Metinler incelendiğinde genel olarak düşüncelerin somut hâle getirildiği görülmektedir. Ders kitabının Atatürk temasında yer alan Atatürk'ün Çocukluğu metnindeki 23. sayfada yer alan görsellerin 24. sayfada anlatılan düşüncelerle ilgili olduğu bu yüzden 24. sayfada yer almasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Yine benzer olarak sayfa 21 ve 22'de yer alan Cumhuriyetin Bekçileri metninde de görsellerin yer değiştirmesi gerektiği düşünülmektedir. Aynı zamanda bazı metinlerde görsel olarak hem resim hem de fotoğrafın bir arada kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda verilen ve ders kitabının 91. sayfasında yer alan "Ayşegül" metninden alınan Resim 1 ve Resim 2'deki görseller bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Resim 1: Farklı türdeki görsellerin kullanılması örneği

Resim 2: Farklı türdeki görsellerin kullanılması örneği

Sonuç olarak 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin, **açıklık** kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodların birçoğunu barındırdığı ve bu ölçüte ilişkin örnekler sunduğu düşünülmektedir. Kitabın yazarlarıyla yapılan görüşmede ise yazarlar **açıklık** ilkesini değerlendirirken şunları dile getirmiştir:

“... Ders kitaplarının metinlerini seçerken ilk olarak program esas alınır. Beş yıl önceki programda esas alınan temalar seçildi. Öğrencinin ilgisini çekebilecek ve yeterli uzunlukta metinler... Hem öğrencinin hem de yazarın bu metinleri işleyebilecek kelime çeşitliliğine sahip olması lazım. Metinlerin bu yaş grubu için somut düşünceyi destekleyici olması önemli. Ayrıca öğrencilerin metinlerden sıkılmaması için resimlenebilir olması önemli...” **Yazarlar**

Doğruluk

Araştırmanın verileri analiz edilirken **doğruluk** eleştirel ölçütü bir kategori olarak kabul edilmiş, bu kategori ile ilişkili olması beklenen **kodlar** belirlenmiştir. Bu kodlar; düşüncenin doğrulanabilir olması, düşüncenin gerçek olması, düşüncenin vermek istenen anlamı açık bir şekilde ifade edebilmesi, düşüncenin iyi ifade edilmiş olması, düşüncenin onaylanmış olması ve düşüncenin akla yatkın olması şeklinde belirlenmiştir. **Doğruluk** kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodları barındırması durumunda metnin **doğruluk** kategorisine ilişkin örnekler sunduğu kabul edilmiş metinlerden yola çıkarak hangi temanın **doğruluk** eleştirel düşünme ölçütüne örnekler verdiği yorumlanmıştır. Sonrasında ise **doğruluk** ölçütü ile ilgili ders kitabından somut örnekler verilmiştir.

Ders kitabındaki temalar **doğruluk** eleştirel ölçütü açısından incelendiğinde, Birey ve Toplum, Atatürk, Güzel Ülkem Türkiye ve Değerlerimiz temalarının **doğruluk** ölçütüne örnekler verdiği diğer temaların ise kısmen örneklendirdiği görülmektedir. Aşağıda **doğruluk** ölçütü ile ilgili ders kitabından bir örnek verilmiştir.

4. sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin doğruluk ölçütünü örnekleyip örneklememesi metnin türü ile ilişkilidir. Genel olarak bilgilendirici metinlerde yer alan düşünceler doğru, gerçek, akla yatkın ve iyi ifade edilmiş düşüncelerdir. Öyküleyici metinlerin de büyük çoğunluğunda verilen bilgilerin doğru olduğu söylenebilir; ancak bazı öyküleyici metinlerde yer alan ifadeler hayal ürünü olduğundan ve öznel yargılar barındırdığından bu metinlerdeki düşüncelerin doğruluğundan söz etmek mümkün değildir.

Bir de bakmış, karşısında kendisi gibi bir çocuk. Ama bu çocuk, uçan daireden inmiş, uzaylı bir çocukmuş. Bacakları ve kolları ip gibi incecik ama kafası, elleri ve ayakları kocamanmış. Çok çirkin bir çocukmuş bu.

"Evet, seviyorum. Ben şeker ve çikolata seviyorum." demiş, yemek yemeyen huysuz çocuk.

"İstersen sen de benim ülkeme gel." demiş uzaylı çocuk. "Benim gezegenimde biz hiç yemek yemeyiz. Bizim evlerimiz şekerden, eşyalarımız çikolatadandır. Karnımız ağıztağında hemen bir köşesinden ısırır, şeker ve çikolata ile karnımızı doyururuz."

Resim 3: Verilen bilgilerin doğru olmaması örneği

Bazı metinlerin **doğruluk** ölçütüne uygun örnek teşkil etmemesine ilişkin olarak yazarlar şunları dile getirmiştir:

"...İp Bacaklı Uzaylı Çocuk metninin doğruluk ilkesine uymadığını belirtmişsiniz. Bu metin fantastik, bu nedenle yaratıcılık boyutu var. Burada yaratıcı düşüncüyü destekleyen metinler doğruluk açısından gerçek değil bu da dezavantaj oluşturuyor. Birlikte ele alınması lazım..." **Yazarlar**

Sonuç olarak 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin, doğruluk ölçütü ile ilişkili olması beklenen kodların bazılarını barındırdığı ve bu nedenle doğruluk ölçütüne ilişkin daha az örnek sunduğu söylenebilir.

Önem/Alaka

Araştırmanın verileri analiz edilirken, *önem/alaka* eleştirel ölçütü bir kategori olarak kabul edilmiş, bu kategori ile ilişkili olması beklenen *kodlar* belirlenmiştir. Bu kodlar; düşüncenin önemli olan şey üzerine odaklanması, düşüncenin mevcut problemle ne kadar alakalı olduğu, düşüncenin insanların günlük hayatları için gerekli ve hayati olması ve düşüncenin üzerinde odaklandığı merkezi kavramın belirgin olmasına şeklinde belirlenmiştir. *Önem/alaka* kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodları barındırması durumunda metnin *önem/alaka* kategorisini karşıladığı kabul edilmiş metinlerden yola çıkarak hangi temanın *önem/alaka* eleştirel düşünme ölçütüne ilişkin örnekler sunduğu yorumlanmıştır. Sonrasında ise *önem/alaka* ölçütü ile ilgili ders kitabından örnek verilmiştir.

Ders kitabındaki temalar *önem/alaka* eleştirel ölçütü açısından incelendiğinde, bütün temaların *önem/alaka* ölçütüne ilişkin örnekler sunduğu görülmektedir. 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelendiğinde metinlerde verilmek istenen düşüncelerin insanların günlük hayatları için gerekli ve hayati olduğu görülmektedir. Her bir metin ele aldığı önemli konu üzerinde odaklanmıştır. Ayrıca konu ile ilgili ana ve alt konular birbiri ile bağlantılı bir şekilde ele alınmıştır.

Bisikletli arkadaşlarımızla trafikten uzak sokaklarda dolaşmak eğlenceli ve eğitici. Hiç farkında olmadan trafiğin ve güvenliğin ne kadar önemli olduğunu öğreniriz. Denge sağlamayı, düz gidebilmeyi, manevra yapabilmeyi, fren ve vites kullanmayı, mesafe ayarlamayı öğrendiğimiz gibi dikkatimiz ve reflekslerimiz de gelişir.

Resim 4: İnsanların günlük yaşamları için gerekli olması örneği

Yukarıda verilen Resim 4, Oyun ve Spor temasında yer alan “Bisiklet” metninden alınmıştır. Bisiklet sürmenin günlük hayatımızda ne kadar önemli olduğu anlatılmıştır. Aynı zamanda insanın psikomotor becerilerinin, gelişimi üzerindeki öneminden bahsedilmiştir.

Önem /alaka ölçütüne ilişkin yazarlarla yapılan görüşmede şu açıklamalara yer verilmiştir:

“Ben Cumhuriyet değerlerine sahip çıkan bir öğretmenim. Belirli günler ve haftalar varsa onlar dikkate alındı. Mesela Atatürk temasında buna dikkat etmeye çalıştık.” *Yazarlar*

Yeterlilik

Araştırmanın verileri analiz edilirken, *yeterlilik* eleştirel ölçütü bir kategori olarak kabul edilmiş, bu kategori ile ilişkili olması beklenen *kodlar* belirlenmiştir. Bu kodlar; düşüncenin yeterli şekilde düşünülüp düşünülmemesi, düşüncenin yeterince mantıklı düşünülmesi, düşüncenin amaca ulaştıracak kadar yeterli olması, düşüncenin zaman bakımından yeterli

olması, düşüncenin konuyla ilgili yeterli kanıt sunup sunmaması, düşüncenin olayla ilgili gerekli geçmiş bilgisinin sunulması ve düşüncenin pek çok açıdan ele alınıp farklı alternatiflerin aranması şeklinde belirlenmiştir. **Yeterlilik** kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodları barındırması durumunda metnin **yeterlilik** kategorisine örnekler teşkil ettiği kabul edilmiştir. Sonrasında ise **yeterlilik** ölçütü ile ilgili ders kitabından bir örnek verilmiştir.

Ders kitabındaki temalar yeterlik eleştirel ölçütü açısından incelendiğinde, Birey ve Toplum ile Değerlerimiz temalarının **yeterlilik** ölçütünü örneklendirdiği; Üretim, Tüketim ve Verimlilik ile Güzel Sanatlar temalarının **yeterlilik** ölçütünü örneklemediği; diğer temaların ise kısmen örnekler verdiği görülmektedir.

4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelendiğinde metinlerin iletmek istediği düşünceyi kazandıracak yeterlilikte olduğu görülmektedir. Metinler genel olarak amaca ulaştıracak kadar yeterli olduğu düşünülmektedir. Metinlerin genelinde olayla ilgili gerekli geçmiş bilgisi sunulmuştur. Aşağıda verilen Resim 5, Güzel Ülkem Türkiye temasında yer alan 88. sayfadaki “Anadolu’nun Tarih Hazineleri” metninden alınmış bir örnektir. Resim 5 incelendiğinde Boğazköy’deki kayalara oyulmuş resimlerle ilgili efsanelere yer verilmiş, Yazılıkaya’ya dair geçmiş bilgisi sunulmuştur.

Boğazköy’ün az ötesinde Yazılıkaya var. Kayalara oyulmuş resimler... Bir zamanlar Hititlerin en büyük tapınakları bu kayalıklarda kurulmuş. Çevre halkı yazılı kayalar için çeşitli efsaneler anlatır. Bu efsaneye göre krallardan biri, biricik kızını sevdiği gence vermek istememiş, kayalara kapatmış. Kız da kayalara asker resimleri çizdirmiş, resimlerin üzerine tılsımlı işaretler koydurmuş. Bununla sevgilisine “Şu kadar asker topla; kalenin şu yönünden hücumla geç. Babamı yakala, beni kurtar.” demek istemiş. Sevgilisi de dediği gibi yapmış, tılsımlı işaretlerden kalenin zayıf noktalarını öğrenmiş, Boğazköy’ü ya da o zamanki adı ile Hattuşaş’ı fethederek kızı kayalardan kurtarmış. İki sevgili muratlarına ermişler.

Resim 5: Olayla ilgili gerekli geçmiş bilgisinin sunulması örneği

Ancak her metin için yeterlik kategorisine uyması beklenemez bu nedenle Güzel Ülkem Türkiye temasında yer alan 84. sayfadaki “İstanbul Dünyam” metni ile ilgili yazarlardan görüş alınmıştır.

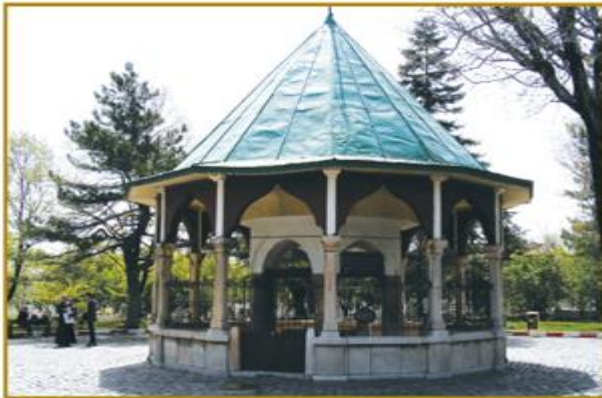
“İstanbul Dünyam” metni hakkında görüşleri sorulduğunda yazarlar tarafından şu şekilde bir açıklama yapılmıştır:

“Bazı metinlerin kısa olması gerekiyor. İstanbul Dünyam metni bunlardan biri. Bu kitapların belli bir sayfa sayısı olması gerekiyor. O dengeyi gözetecek olması gerekiyor. Biraz daha kara düzen gittim; ama İstanbul’un pek çok şeyini giriş paragrafında vermişiz.” *Yazarlar*

Derinlik/Genişlik

Araştırmanın verileri analiz edilirken, *derinlik/genişlik* eleştirel ölçütü bir kategori olarak kabul edilmiş, bu kategori ile ilişkili olması beklenen *kodlar* belirlenmiştir. Bu kodlar; düşüncenin yeterince derinlemesine düşünülmesi, konunun altında yatan teorilerin, açıklamaların ve karmaşıklıkların dikkate alınması, düşüncenin yeterince geniş bir şekilde düşünülmesi, düşüncenin durumun diğer yönlerini ve alakalı diğer konuları dikkate alması, düşüncenin olayların nedenlerini en ince ayrıntısına kadar açıklaması ve düşüncenin farklı bakış açılarına yer vermesi şeklinde belirlenmiştir. *Derinlik/genişlik* kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodları barındırması durumunda metnin *derinlik/genişlik* kategorisine örnekler verdiği kabul edilmiş metinlerden yola çıkarak hangi temanın *derinlik/genişlik* eleştirel düşünme ölçütüne örnekler verdiği yorumlanmıştır. Sonrasında ise *derinlik/genişlik* ölçütü ile ilgili ders kitabından bir örnek verilmiştir.

Ders kitabındaki temalar *derinlik/genişlik* eleştirel ölçütü açısından incelendiğinde, bütün temaların genel olarak *derinlik/genişlik* ölçütüne örnekler verdiği görülmektedir. 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelendiğinde metinlerin genel olarak yeterince derinlemesine ve geniş bir şekilde düşünülerek seçildiği söylenebilir. Metinlerde olayların nedenlerinin en ince ayrıntısına kadar açıklandığı, farklı bakış açılarına yer verildiği ve konunun altında yatan teorilerin, açıklamaların ve karmaşıklıkların dikkate alındığı görülmektedir. Sonuç olarak, Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin *derinlik/genişlik* ölçütünü örneklediği düşünülmektedir. Resim 6’da buna bir örnek verilmiştir.

Mezarı bile fikra gibi...

1237 yılında Akşehir’e yerleşen Nasrettin Hoca, o devirde önemli bir kültür merkezi olan Akşehir’de zamanın ünlü âlimlerinden dersler almıştır. Akşehir’de uzun süre müderrislik ve kadılık yapmıştır. Hoca Nasüreddin adı ile anılan zamanla halkın dilinde Nasrettin Hoca şeklinde hitap edilen Hoca’mız, 1284 yılında Akşehir’de vefat etmiştir. Türbesi, Akşehir’de şehir mezarlığında bulunmaktadır. Hoca’nın mezarı da fıkraları gibi hem güldürücü hem de düşündürücüdür. Yanları açık olan türbenin bir kapısı ve kapısında da kocaman bir kilit bulunmaktadır. Hoca’nın mezarı bugün de pek çok insan tarafından ziyaret edilmekte ve dünyada şekliyle güldüren tek mezar olma özelliğini korumaktadır.

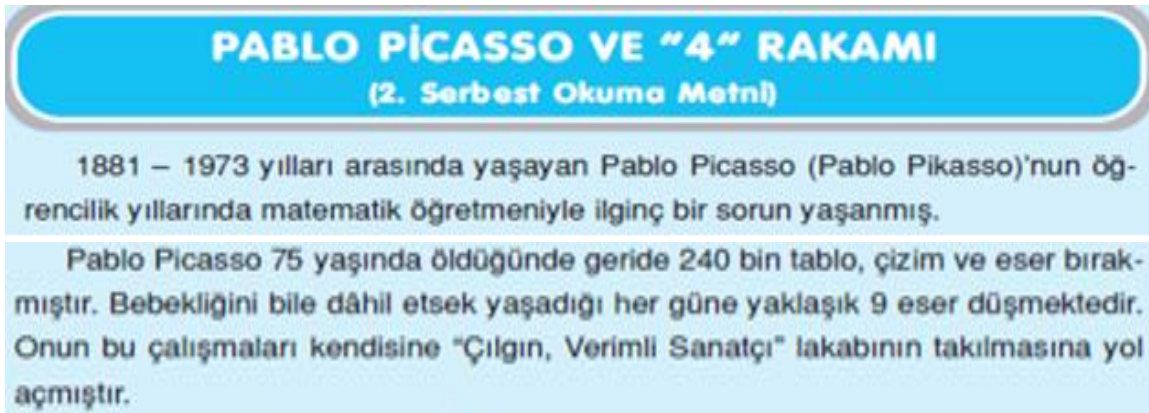
Resim 6: Konunun altında yatan teorilerin, açıklamaların ve karmaşıklıkların dikkate alınması örneği

Kesinlik

Araştırmanın verileri analiz edilirken, *kesinlik* eleştirel ölçütü bir kategori olarak kabul edilmiş, bu kategori ile ilişkili olması beklenen *kodlar* belirlenmiştir. Bu kodlar; düşüncenin kesin ve hatasız olması, düşüncenin yeteri kadar özel olması, düşüncenin yeteri kadar ayrıntılı olması ve düşüncenin detaylı bir şekilde sunulması şeklinde belirlenmiştir. *Kesinlik* kategorisi ile ilişkili olması beklenen kodların çoğunluğunu barındırması durumunda metnin *kesinlik* kategorisine örnekler verdiği kabul edilmiş metinlerden yola çıkarak hangi temanın *kesinlik* eleştirel düşünme ölçütünü örneklendirdiği yorumlanmıştır. Sonrasında ise *kesinlik* ölçütü ile ilgili ders kitabından somut örnekler verilmiştir.

Ders kitabındaki temalar *kesinlik* eleştirel ölçütü açısından incelendiğinde, sadece Birey ve Toplum temasının *kesinlik* ölçütüne örnek verdiği; Üretim, Tüketim ve Verimlilik ile Güzel Sanatlar temalarının *kesinlik* ölçütüne ilişkin örneğe rastlanmadığı; bu temalar dışındaki diğer temaların ise *kesinlik* ölçütünü kısmen örnekler verdiği görülmektedir. Aşağıda *kesinlik* ölçütü ile ilgili ders kitabından bir örnek verilmiştir.

4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelendiğinde metinlerin genel olarak detaylı bir şekilde sunulup yeteri kadar ayrıntı içerdiği ve özel olduğu söylenebilir. Ancak bazı metinlerde verilen bilgiler kesinlik taşımamakta ve hata payı olduğu görülmektedir. Özellikle öyküleyici metinlerde kesinlik ölçütünün daha az örneklendiği görülmektedir. Bilgilendirici metinlerde ise genel olarak verilen bilgiler kesin ve hatasızdır. Ancak bu duruma aykırı örneklere de rastlanmıştır. Örneğin Güzel Sanatlar temasında yer alan 115. sayfadaki “Pablo Picasso ve ‘4’ Rakamı” metninde verilen bilgiler hatalı bilgilerdir. Metinde, Pablo Picasso’nun 1881-1973 yılları arasında yaşadığı belirtilmiştir. Verilen bu tarihlere göre Pablo Picasso’nun öldüğünde 92 yaşında olması gerekirken yine aynı metinde Pablo Picasso’nun 75 yaşında öldüğü belirtilmektedir.

Resim 7: Bilgilendirici metinlerde verilen bilgilerin hatalı olması örneği

Yazarların “Pablo Picasso ve 4 Rakamı” metnine ilişkin açıklaması şu şekildedir:

“Orada matematiksel bir hata var. Hiç hesaplamayı da düşünmedim. Bazı kaynaklar 91 bazı kaynaklar 92 diyor. Bunun Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı da [TTKB] farkında değil biz de farkında değiliz. Kitap beşinci yılda olmasaydı TTKB’ye bildirilirdi.” *Yazarlar*

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada dördüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin ne gibi örnekler verdiğini betimlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar tartışılmıştır. Türkiye’de ders kitaplarının düşünme becerilerine yönelik incelenmesi üzerine yapılan araştırmalardan biri Özdere’nin (2011) *İlköğretim Birinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerde Düşünme Becerilerinin İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezidir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ders kitapları hazırlanırken düşünme becerileri konusunda gereken önemin verilmediğini, seçilen metinlerin öğrencilere eleştirel düşünme becerileri kazandırmada ve onları yaratıcılığa teşvik etme yönleriyle değerlendirilmediğini ortaya koymuştur. Parlakyıldız’ın (1999) *İlkokulların Dördüncü -Beşinci Sınıflarında Türkçe Ders Kitaplarındaki Çocuk Edebiyatı Metinleri Üzerine Bir İnceleme (1948-1968 Programlarına Göre)* isimli doktora tezinde 1948-1968 programlarına dayalı ders kitaplarını incelemesi sonucunda kitapların çocuk edebiyatı türlerine daha fazla yer vermesi, metinlerin kelime sayılarının ilkokul dördüncü beşinci sınıf seviyesine uygun olması ve farklı türde metinlere yer verilmesi hususlarına değinmiştir. Canlı (2014) ise Türkçe ders kitaplarında metin seçimine ilişkin ilkeler ortaya koymuştur. Bu ilkeler arasında güncellik, açıklık, gelişimsel özelliklere bağlı olarak somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene ve yakın çevre ile zamandan uzağa doğru düzenlenmesine dikkati çekmektedir. Bu araştırmada da eleştirel düşünmeye yönelik ölçütler alt problemler olarak kategoriler şeklinde ele alınmıştır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar incelendiğinde hepsinin üzerinde durduğu ortak nokta Türkçe ders kitaplarında düşünme becerilerine yer verilmesinin gerekliliği ve önemidir. Yapılan bu araştırmada da düşünme becerilerinden biri olan eleştirel düşünme becerisi ele alınmış ve 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin, eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin ne gibi örnekler sunduğu temel problemi göz önüne alınarak eleştirel düşünme becerisinin ölçütleri olan “*açıklık, doğruluk, önem/alaka, yeterlilik, derinlik/genişlik* ve *kesinlik*” birer alt problem olarak belirlenip tek tek incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın birinci alt problemi olan “*açıklık*” ölçütüne ilişkin olarak incelenen ders kitabına bakıldığında ikinci tema olan “Atatürk” teması dışındaki diğer temaların açıklık ölçütüne örnekler sunduğu tespit edilmiştir. Dördüncü sınıf Türkçe ders kitabındaki incelenen metinlerin tamamı, 4. sınıf öğrencilerinin anlayabileceği

şekilde açık, sade ve kolaylıkla anlaşılabilir bir dil kullanılarak yazılmıştır. Buradan hareketle ders kitabında yer alan metinlerin hitap ettiği kitleye yani 4. sınıf düzeyine uygun bir dille yazıldığı söylenebilir. Öğrencilerin anlayabileceği bir dille kitapların yazılmasının önemini vurgulayan araştırmalardan biri olan Aytekin (2007), *İlköğretim Birinci Kademe 4. ve 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının İlköğretim Kurumları Türkçe Öğretiminin Amaçlarına Uygunluğunun İncelenmesi* isimli yüksek lisans tezinin sonuçlarına göre; değişkenler olarak belirlenen cinsiyet, eğitim durumu, okul ve sınıf düzeyi ile ders kitaplarının eleştirisi arasında anlamlı bir fark olduğu söylenebilir. Bunun dışında öğretmen ve öğrencilerin de ders kitaplarına bakış açılarının farklı olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın diğer alt problemlerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında ikinci alt probleme ilişkin olarak “**doğruluk**” eleştirel düşünme ölçütünün “Birey ve Toplum”, “Atatürk”, “Güzel Ülkem Türkiye” ve “Değerlerimiz” temalarında örneklendiği, diğer temalarda ise kısmen örneklendiği tespit edilmiştir. Araştırmanın üçüncü alt problemine yönelik olarak “**önem/alaka**” eleştirel düşünme ölçütünün bütün temalarda örneklendiği tespit edilmiştir. Araştırmanın dördüncü alt problemine yönelik olarak “**yeterlik**” eleştirel düşünme ölçütünün “Birey ve Toplum” ile “Değerlerimiz” temalarında örneklendiği; “Üretim, Tüketim ve Verimlilik” ile “Güzel Sanatlar” temalarında örneklenmediği, geriye kalan diğer temalarda ise kısmen örneklendiği tespit edilmiştir. Araştırmanın beşinci alt problemine yönelik olarak “**derinlik / genişlik**” eleştirel düşünme ölçütünün bütün temalarda örneklendiği tespit edilmiştir. Araştırmanın altıncı ve son alt problemine yönelik olarak “**kesinlik**” eleştirel düşünme ölçütünün sadece “Birey ve Toplum” temasında örneklendiği; “Üretim, Tüketim ve Verimlilik” ile “Güzel Sanatlar” temalarında örneklenmediği, geriye kalan diğer temalarda ise kısmen örneklendiği tespit edilmiştir. Araştırmanın alt problemlerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında bu araştırmada incelenmek üzere seçilen ders kitabının eleştirel düşünme ölçütlerini büyük oranda örneklemediği söylenebilir.

Başoğlu (2010), *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Eleştirel Düşünme Eğitime Uygunluğu* isimli yüksek lisans tezinde; 2008- 2009 eğitim öğretim yılında MEB tarafından, ilköğretim ikinci kademe Türkçe dersinde Zonguldak ilinde okutulan Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Eleştirel düşünme ölçütlerini oluşturan beş maddeye göre toplam 69 metin üç ayrı araştırmacı tarafından derecelendirme ölçeği ile puanlanmıştır. Araştırmanın sonucunda; bağımsızlık, tutarlılık, ön yargısız olma, aktif ve organize olma, değerlendirme gibi eleştirel düşünme bileşenleri dikkate alındığında 6. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitime uygun olduğu, 7. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bazı metinlerin eleştirel düşünme bileşenlerine uygun olmadığı

tespit edilmiş, 8. Sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin ise bu ölçütlere kısmen uygun olduğu tespit edilmiştir. Büyükarıslan (2011), *İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Etkinliklerinin Eleştirel Düşünme Becerileriyle Örtüşme Düzeyi* isimli yüksek lisans tezinde, 2010-2011 eğitim öğretim yılında Erzurum ilinde okutulan ilköğretim 4. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileri ile örtüşme düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre 4. Sınıf ve 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin etkinlikleri yüksek düzeyde eleştirel düşünme becerileriyle örtüşmektedir. Bu bulgu araştırmada elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Diğer taraftan başka bir çalışmada tam tersi bulgular elde edilmiştir. Aydın Gönül'ün (2016) *Türkçe Ders Kitaplarındaki Yazınsal Metinleri Okuma Anlama Etkinliklerinin Eleştirel Okuma Ölçütlerini Karşılama Yeterliliği (8. Sınıf Örneği)* isimli yüksek lisans tezinde 2014- 2015 eğitim öğretim yılında okutulan 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan öykü türündeki metinlerin okuma anlama uygulama çalışmaları örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmanın sonucunda Türkçe Öğretim Programında, Türkçe dersi okuma anlama kazanımlarında yer alan eleştirel okuma yaklaşımının yazınsal metinlerin okuma anlama uygulama çalışmalarına yansıtılmadığı gözlenmiştir. Çobanoğlu (2014), *Altıncı Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Nasreddin Hoca Fıkralarının Eleştirel Okuma Yöntemi ile İşlenmesi ve Fıkralardaki İnsan Karakterine Ait Özelliklerin Öğretilmesi* isimli yüksek lisans tezinde; eleştirel okuma yöntemi ile okunan Nasreddin Hoca fıkralarının insan karakterine ait özelliklerin öğretiminde öğrencilere fayda sağladığı ve öğrenciler tarafından mesaj, ana fikir gibi unsurların doğru bir şekilde tespit edildiği bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırmalar ders kitaplarında düşünme becerilerinin ele alınması konusunda önemli hususlara değinmektedir. TTKB'nin ders kitabı yazma ölçütlerine düşünme becerilerini de eklemesi konusunda çalışmalar yapılması, farklı derslere ait ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisine yönelik olarak incelenmesi üzerine araştırmalar yapılması, farklı düşünme becerilerinin de ders kitabı inceleme açısından araştırmalara konu olması önerileri sunulabilir.

Kaynaklar

- Ay, Ş. (2006). Eleştirel düşünme gücü ile eleştirel düşünmeye yönelik tutumlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 336, 25-31.
- Aybek, B. (2007). Konu ve beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve düzeyine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/2, 43-60.
- Aydın Gönül, D. (2016). *Türkçe ders kitaplarındaki yazınsal metinleri okuma anlama etkinliklerinin eleştirel okuma ölçütlerini karşılama yeterliliği. (8. Sınıf örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Aytekin, Y. (2007). *İlköğretim birinci kademedeki 4. ve 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarının ilköğretim kurumları Türkçe öğretiminin amaçlarına uygunluğunun incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başoğlu, N. (2010). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.
- Beyer, B. K. (1988). Developing a scope and sequence for thinking skills instruction [Düşünce becerileri eğitimi için bir kapsam ve dizin geliştirme]. *Educational Leadership*, 7, 26-30.
- Büyükarısalan, Z. (2011). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileriyle örtüşme düzeyi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canlı, S. (2014). *Türkçe ders kitaplarına seçilecek metinlerin niteliği üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Chance, P. (1986). *Thinking in the classroom: A survey of programs* [Sınıfta düşünme: Programlara ilişkin bir araştırma]. New York: Teacher College, Columbia University.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İyi düşün doğru karar ver*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çobanoğlu, D. (2014). *6. Sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Nasreddin Hoca fıkralarının eleştirel okuma yöntemi ile işlenmesi ve fıkralardaki insan karakterine ait özelliklerin öğretilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ertürk, S. (1986). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Yelken Yayıncılık.
- Gündoğdu, H. (2009). Eleştirel düşünme ve eleştirel düşünme öğretimine dair bazı yanlışlar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 57-74.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel düşünme*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Halpern, D. F. (1996). *Thought and knowledge: An introduction to critical thinking*. (3rd ed.). [Düşünce ve bilgi: Eleştirel düşünmeye giriş.] (3. baskı). N. J.: Erlbaum.
- Kaplan Sayı, A. ve Tahtabaş, M. (2014). *Eleştirel düşünme becerileri okulu kitapçığı*. 14 Kasım 2016 tarihinde <http://cocukuniversitesi.aydin.edu.tr/belgeler/elestirel.pdf> adresinden erişildi.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kazancı, O. (1989a). Eğitimde Ne Düşünmek mi Nasıl Düşünmek mi?. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 14, 145:19-24.
- Kazancı, O. (1989b). *Eğitimde eleştirici düşünme ve öğretimi*. İstanbul: Kazancı Kitap AŞ.
- MEB (2004). Öğretim programlarının temel yaklaşımı. *Tebliğler Dergisi*, 2563, 723-739.
- Nosich, M. G. (2012). *Eleştirel düşünme ve disiplinlerarası eleştirel düşünme rehberi*. (Çev.: B. Aybek). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özden, Y. (2000). *Öğrenme ve öğretme*, Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

- Özdere, Ö. (2011). *İlköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinlerde düşünme becerilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü..
- Parlakıyıldız, H. (1999). *İlkokulların dördüncü beşinci sınıflarında Türkçe ders kitaplarındaki çocuk edebiyatı metinleri üzerine bir inceleme (1948-1968 Programlarına Göre)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paul, R. ve Elder, L. (2008). *Minik eleştirel düşünme kılavuzu: kavramlar ve araçlar*. 14 Kasım 2016 tarihinde <http://criticalthinking.org/resources/international/Turkish.cfm> adresinden erişildi.
- Presseisen, B. Z. (1985). Thinking skills: Meanings, models, materials [Düşünme becerileri: Anlamlar, modeller, materyaller]. A. Costa (Ed.), *Developing Minds* (s. 43-48). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200.
- Şahin, A. E. (2009). Eğitimle ilgili temel kavramlar. V. Sönmez (Yay. Haz.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (ss. 1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünsal, Y. ve Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22/3, 107-120.
- Üstünoğlu, E. (2006). Üst düzey düşünme becerilerini geliştirmede bilişsel soruların rolü. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 331, 17-24.
- Vural, R. A. ve Kutlu, O. (2004). Eleştirel düşünme: ölçme araçlarının incelenmesi ve bir güvenilirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Aybek (2007) defines critical thinking- which is one of thinking skills- as a cognitive and affective property which is desired to be developed by acquiring knowledge in environments where individuals interact and by using the knowledge through problem solving.

Texts are available in all course books-mainly in Turkish, mathematics and life sciences course books. Yet, it was found through literature review that there were hardly any studies concerning the texts in Turkish course books. For this reason, this study makes efforts to find the suitability of texts in Turkish course books for critical thinking and the extent to which they meet the criteria for critical thinking. Grade four was chosen as the grade level for Turkish course books. This was because students begin to acquire upper order thinking skill-which is the requirement for critical thinking- at grade four and because the number of studies considering the texts in Turkish course books is insufficient.

Since this study sets out to analyse the extent to which the texts in Turkish coursebooks meet the criteria for critical thinking, it is useful to describe the criteria for critical thinking. On reviewing relevant literature, it is found that there are several universal criteria for critical thinking. Being able to think critically in a real sense requires that one has control over those criteria. Paul and Elder (2008) describe the critical thinking criteria as overtness, accuracy, clarity, relevance, depth, width and logic. Kaplan, Sayı and Tahtabaş (2014), on the other hand, mention overtness, accuracy, preciseness, appropriacy, depth, width, rationality, importance and fairness as the criteria for critical thinking. Nosich (2012), however, uses overtness, accuracy, importance/relevance, adequacy, depth/width and precision as the

criteria for critical thinking. This study also uses the critical thinking criteria set by Nosich (2012). The reason for this was that they also contained the criteria set by the above mentioned researchers.

The criterion of overtness means writing topics and concepts overtly, understanding them easily, having no possibility of misunderstanding, concretising them with examples and explaining them to the audience in an appropriate language. The criterion of accuracy means the accuracy of knowledge conveyed, giving the pieces of knowledge in the right order, supporting them with experiments and observations, consistency between causes and effects and basing the knowledge on reliable sources. The criterion of importance/relevance means that a statement, a piece of knowledge or thought should be necessary for humans' daily life. The criterion of adequacy is the sufficiency of knowledge, thoughts and statements to enable individuals to attain their goals and sufficient meditation on them. The criterion of depth refers to explaining the smallest details of causes underlying a statement, a piece of knowledge or a thought; and inclusion of diverse perspectives. And finally, precision as a criterion, refers to the infallibility of a statement.

This study aimed to determine the extent to which the texts in primary school Turkish course book for fourth graders meet the criteria for critical thinking. Therefore, it uses case study as an approach of qualitative research. Turkish course book for 4th graders approved by the Ministry of National Education with the decision made by the board of education on 26.12.2012 to use for five years beginning with 2013-2014 academic year and published by Doku Publication and taught to 4th graders in 2017-2018 academic year was used as the source of data collection. Stratified purposeful sampling was used in choosing the sample.

The data were analysed in descriptive analysis approach. Accordingly, critical thinking criteria were considered in categories (categories of overtness, accuracy, importance/relevance, adequacy, depth/width, precision), codes were developed to describe the categories and whether or not the texts selected in the themes of the book met the criteria was checked. Each text was divided into pieces while analysing the texts, and it was checked whether they met the above mentioned criteria for critical thinking. So as to investigate in more details which text met which criterion, the researcher considered each criterion (overtness, accuracy, importance/relevance, adequacy, depth/width, precision) as a category and developed codes that were expected to be associated with them for each category. On the condition that the texts contained most of the codes that were expected to be associated with the categories, the texts were considered to meet the criterion, and the interpretations were made accordingly. Setting out from the texts, interpretations were made as to which theme met or did not meet which critical thinking criterion; and thus, it was made possible to make a judgement about the whole book. The texts selected for each category were re-read in accordance with the sub-categories determined for the analysis of the texts. For this reason, the texts were read six times to analyse the codes.

In consequence, it was found that the texts included in the 4th grade Turkish course book published by Doku Publication generally met the criteria of overtness, importance/relevance and depth/width; but that they met the criteria of accuracy, adequacy and precision only partially. On considering the critical thinking criteria separately on the basis of themes in the course book, the following findings were obtained: all the themes apart from theme two-Ataturk- met the criterion of overtness. The themes of the Individual and the Society, Ataturk, My Beautiful Country: Turkey, and Our Values met the criterion of accuracy but the other themes met the criterion partially. All the themes available in the book met the criterion of importance/relevance. The themes of the Individual and the Society and Our Values met the criterion of adequacy; but the themes of Production, Consumption, Efficiency and Fine Arts did not meet the criterion of adequacy while the other themes met the criterion partially. All the themes in the book generally met the criterion of depth/width. Only the theme of the Individual and the Society met the criterion of precision; but the themes of Production, Consumption and Efficiency did not meet the criterion of precision; and the other themes apart from those met the criterion of precision partially.